

**MAHALLIY BUDJET XARAJATLARI G'AZNA IJROSIDA ICHKI
NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI**

Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

TIFT Universiteti "Buxgalteriya hisobi" kafedrasini mudiri v.b.

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Baxodirova Sayyora Abbos qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi,

magistratura tinglovchisi

Annotatsiya. Mahalliy budjet xarajatlarini nazorat qilish, davlat moliya tizimining muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. G'azna ijrosida ichki nazoratning samarali tashkil etilishi mahalliy byudjetning shaffofligi va samaradorligini oshiradi, moliyaviy resurslarning to'g'ri va maqsadli foydalanilishini ta'minlaydi hamda mahalliy budjet xarajatlari g'azna ijrosida ichki nazoratning mavjud holatini tahlil qilish va uni takomillashtirish yo'llarini aniqlash va ichki nazorat tizimlarining samaradorligini oshirish va ular orqali budjet xarajatlarini boshqarish jarayonlarini yaxshilash zarurligini ko'rsatadi. Mahalliy budjet xarajatlari bo'yicha ichki nazoratni takomillashtirish, davlat moliya boshqaruvi tizimini yanada mukammal qilishga, budjet mablag'larining samarali va to'g'ri ishlatilishiga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, mahalliy boshqaruv organlari tomonidan olib borilayotgan moliya siyosatining ishonchliligini va samaradorligini oshiradi. Samarali ichki nazorat tizimlari mahalliy byudjet mablag'larining shaffof va maqsadli ishlatilishini ta'minlashga yordam beradi, bu esa mamlakat iqtisodiy barqarorligini va ijtimoiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi.

Kalit so'zlar. *Mahalliy budjet, g'azna ijrosi, ichki nazorat, budjet xarajatlari, moliya boshqaruvi, samaradorlik, shaffoflik, budjet mablag'lari, nazorat jarayonlari, moliya siyosati.*

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatimizda barcha sohalarda ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Yurtboshimiz tomonidan budjet mablag'laridan samarali va maqsadli foydalanilishini taminlash uchun keng ko'lamlil ishlarni amalga oshirmoqdalar. Mahalliy budjet xarajatlari davlat moliya boshqaruvidagi muhim elementlardan biridir. Mahalliy boshqaruv organlari tomonidan amalga oshiriladigan xarajatlar va investitsiyalar, ijtimoiy xizmatlar, infratuzilma va boshqa muhim sohalarda jamiyatning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu xarajatlarning to'g'ri va samarali boshqarilishi, budjet mablag'larining maqsadli va shaffof ishlatilishi, davlat moliya tizimining ishonchliligini ta'minlaydi. G'azna

ijrosida ichki nazoratning ro'li juda muhimdir. Ichki nazorat, budget xarajatlarini rejalashtirish, tasdiqlash, amalga oshirish va nazorat qilish jarayonlarida qatnashadi. U davlat mablag'larining to'g'ri ishlatilishini, xatoliklar va firibgarliklarning oldini olishni, shuningdek, budget maqsadlariga erishishni ta'minlaydi. Ammo, ichki nazorat tizimlarining samaradorligi va ularning qanday ishlashini doimiy ravishda baholab borish zarur.

Bugungi kunda mahalliy budget xarajatlari bo'yicha ichki nazorat tizimlari ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Bu muammolar, ko'pincha, nazorat jarayonlarining zaifligi, kamchiliklar, yoki to'g'ri ishlashiga to'sqinlik qiluvchi boshqa omillar bilan bog'liq. Shu sababli, ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish va samaradorligini oshirish zaruriyati ortib bormoqda. Mahalliy budget xarajatlari g'azna ijrosida ichki nazoratning mavjud holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqish hamda mahalliy boshqaruv organlarining budget xarajatlarini yanada samarali boshqarishi, shaffoflikni oshirish va jamiyat manfaatlarini ta'minlash lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning asosiy maqsadi mahalliy budget xarajatlari g'azna ijrosida ichki nazorat tizimlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilangan:

ichki nazorat tizimlarining mavjud holatini tahlil qilish;

muammolar va kamchiliklarni aniqlash;

ichki nazoratni samarali amalga oshirish uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

Mahalliy budjetni samarali nazorat qilishda bir qancha tadqiqot usullari, statistik tahlil va boshqa qarashlar mavjud bularga g'azna ijrosi va ichki nazorat tizimlari bo'yicha mavjud adabiyotlar, ilmiy maqolalar, davlat me'yoriy hujjatlari va ilmiy tadqiqotlar, ichki nazorat tizimlarining nazariy asoslari, amaliyotdagi yondashuvlar va takomillashtirish yo'llari haqida umumiy tushuncha hosil qilish, Mahalliy budget xarajatlari, ichki nazoratning samaradorligi, audit hisobotlari va boshqa statistik ma'lumotlar. Ichki nazorat tizimlarining samaradorligini o'lchash va budget xarajatlari bilan bog'liq muammolarni tahlil qilish. Mahalliy boshqaruv organlari, moliya mutaxassislari, nazorat va audit xodimlari, hamda boshqa qiziqish bildiruvchi tomonlar bilan olib borilgan so'rovnomalar va intervyular. Ichki nazorat tizimlarining amaliyotdagi holatini va muammolarni aniqlash, shuningdek, takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar olish. Mahalliy boshqaruv organlari tomonidan olib borilgan ichki nazorat jarayonlari, ularning samaradorligi va natijalari. Ichki nazorat jarayonlarining amaliyotdagi yomon va yaxshi tajribalarini tahlil qilish. Mahalliy va xalqaro tajribalarni o'rganish, budget xarajatlari va nazorat tizimlari bo'yicha mavjud statistik ma'lumotlarni yig'ish. mahalliy boshqaruv organlari va mutaxassislar bilan intervyular va so'rovnomalarni o'tkazish, kvalitatif va kvantitatif tahlil usullaridan foydalanish.

Ichki nazorat tizimlarining samaradorligini baholash uchun statistik tahlil va tajriba asosida o'rganish, ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalari mahalliy budget xarajatlari g'azna ijrosida ichki nazorat tizimlarining holatini baholashga, mavjud muammolarni aniqlashga va samaradorlikni oshirish bo'yicha konkret tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari, mahalliy boshqaruv organlari tomonidan amalga oshiriladigan nazorat tizimlarining sifatini oshirish va budget mablag'larining to'g'ri ishlatilishini ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Mahalliy budget xarajatlarining g'azna ijrosida ichki nazorat tizimlarining holatini tahlil qilishda quyidagi asosiy jihatlar ko'rib chiqildi:

- Mahalliy byudjetlar va ichki nazorat tizimlariga oid normativ-huquqiy hujjatlar, qonunlar va me'yoriy qarorlarning mavjudligi va ularning amaldagi samaradorligi tahlil qilindi. Ko'plab hududlarda ichki nazorat tizimlari uchun aniq ko'rsatmalar va standartlar mavjud, lekin ularning bajarilishi va samaradorligi turlicha bo'lishi mumkin.

- Ichki nazorat jarayonlarining tuzilishi, ularning rejalashtirish, amalga oshirish va monitoring qilish bosqichlari tahlil qilindi. Qanday qilib nazorat tizimlari budget xarajatlarini boshqarish va nazorat qilishni ta'minlayotgani, shuningdek, bu jarayonlarning sifati va to'g'riligi baholandi.

- Ichki nazorat tizimlarining samaradorligi ko'rsatkichi sifatida, audit hisobotlari, nazorat tekshiruvlari va boshqaruv organlari tomonidan olib borilgan tahlil natijalari ko'rib chiqildi. Ko'plab holatlarda, tizimlar kuchli nazorat mexanizmlariga ega bo'lsa-da, kamchiliklar va xatoliklar mavjud bo'lishi mumkin.

- Ba'zi hududlarda ichki nazoratning zaif bo'lishi, nazorat jarayonlarining samaradorligini pasaytiradi. Bu, asosan, qoidalar va tartib-qoidalar to'liq qo'llanilmaganligi yoki ularning o'z vaqtida amalga oshirilmaganligi bilan bog'liq.

- Budget xarajatlari va ichki nazorat jarayonlaridagi shaffoflikning pastligi, moliya boshqaruvining ishonchliligini pasaytiradi. Moliya hisobotlari va audit natijalarining ochiqligi, jamoatchilikning ishonchini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

- Ichki nazorat jarayonlarida tez-tez uchraydigan kamchiliklar, masalan, xatoliklar, firibgarliklar va boshqa noqonuniy faoliyatlar mavjud bo'lishi mumkin. Bu, nazoratning samaradorligini pasaytiradi va budget mablag'larining maqsadli ishlatilishini cheklaydi.

- Ichki nazorat tizimlarining samaradorligini oshirish uchun, mavjud tizimlarni optimallashtirish, yangilash va yaxshilash zarur. Bu, nazorat jarayonlarining to'g'ri amalga oshirilishi va monitoring qilishning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

- Mahalliy budjet xarajatlarini nazorat qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni yangilash va ularni takomillashtirish, ichki nazorat tizimlarining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

- Budjet xarajatlari va nazorat jarayonlarining shaffofligini oshirish uchun, moliya hisobotlarini ochiq va tushunarli qilish, audit natijalarini keng jamoatchilikka taqdim etish zarur. Bu, budjet mablag'larining to'g'ri ishlatilishini ta'minlash va jamoatchilik ishonchini oshirishga yordam beradi.

- Ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish uchun, yangi nazorat usullarini joriy etish, mavjud tizimlarni yaxshilash va samaradorlikni oshirish zarur. Bu, budjet xarajatlarini boshqarish va nazorat qilish jarayonlarini yanada samarali amalga oshirishga yordam beradi.

- Ichki nazorat tizimlarida ishlayotgan xodimlarning malakasini oshirish, ularning bilim va ko'nikmalarini yangilash, samarali nazorat jarayonlarini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Treninglar va seminarlar tashkil qilish orqali, ichki nazorat tizimlarining samaradorligini oshirish mumkin.

Tadqiqot natijalari, mahalliy budjet xarajatlari g'azna ijrosida ichki nazorat tizimlarining holatini yaxshilash, shaffoflikni oshirish va samaradorlikni ta'minlash uchun konkret tavsiyalar ishlab chiqishga yordam berdi. Ichki nazorat tizimlarining takomillashtirilishi, budjet mablag'larining to'g'ri va maqsadli ishlatilishini ta'minlashga, shuningdek, davlat moliya tizimining ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda mahalliy budjet xarajatlari g'azna ijrosida ichki nazorat tizimlari davlat moliya boshqaruvining muhim tarkibiy qismidir. Ular budjet mablag'larining maqsadli va samarali ishlatilishini ta'minlash, shaffoflikni oshirish va firibgarliklar hamda xatoliklarning oldini olishda katta ro'l o'ynaydi. Ushbu tadqiqot davomida ichki nazorat tizimlarining mavjud holati tahlil qilindi va bir qator muammolar va kamchiliklar aniqlangan. Bu muammolar orasida nazorat mexanizmlarining zaifligi, shaffoflikning pastligi va nazorat jarayonlaridagi kamchiliklar mavjudligi ko'rsatildi.

1. Ichki nazorat tizimlarining samaradorligini oshirish uchun tizimlarni optimallashtirish, yangi nazorat usullarini joriy etish va mavjud jarayonlarni yaxshilash zarur. Bu, budjet xarajatlarining to'g'ri va samarali boshqarilishini ta'minlashga yordam beradi.

2. Budjet xarajatlarining shaffofligini oshirish va moliya hisobotlarini ochiq qilish, jamoatchilik ishonchini oshirishga va davlat moliya boshqaruvining ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi. Auditorlik hisobotlari va budjet xarajatlari bo'yicha ma'lumotlarning ochiqligi, jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega.

3. Ichki nazorat tizimlarida ishlayotgan xodimlarning malakasini oshirish, ularning bilim va ko'nikmalarini yangilash, nazorat jarayonlarining samaradorligini oshirishda muhimdir. Treninglar va seminarlar orqali xodimlarning professional rivojlanishi, nazorat tizimlarining sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish va budjet xarajatlarining samarali boshqarilishini ta'minlash, davlat moliya boshqaruvining muhim qismidir. Mahalliy budjet xarajatlarining shaffofligi va samaradorligini oshirish, iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlash uchun, ichki nazorat tizimlarining doimiy ravishda takomillashtirilishi zarur. Tadqiqot natijalari va tavsiyalar, mahalliy boshqaruv organlariga budjet mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlashda va moliya boshqaruvining ishonchliligini oshirishda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 25-yanvardagi PF-14 son Farmoni ijrosini ta'minlashga doir navbatdagi choralar to'g'risida.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 20.03.2007 yildagi 53-son "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining G'aznachiligi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida".
3. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi buyrug'i, 14.12.2021 yildagi 161-son "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi tizimini isloh qilish va tashkiliy tuzilmasini yanda takomillashtirish to'g'risida".
- A. Tuychiyev, D. Tashmuhamedova. G'aznachilik: darslik / - Toshkent : IQTISODMOLIYA, 2019.
4. Kilberg V.G. "O'zbekiston Respublikasida Davlat byudjetining g'aznachilik ijrosi elementlari va bosqichlari. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida Davlat byudjetini prognozlash, ijro etish va nazorat". Moliya. 2006-S.76.
5. Sholdarov Dilshod Azimiddinovich, Inoyatov Mardonbek Mo'min o'g'li. G'aznachilik faoliyatida amalga oshirilayotgan yangi islohotlar. Scientific Journal of "International Finance & Accounting" Issue 2, April 2023. ISSN: 2181-1016.
6. Pulatov D.H., Nurmuxamedova B.I. "G'aznachilik". Darslik. Toshkent. 2014.- B.38-42.
7. Tandberg E. Treasury System Design: A Value Chain Approach. IMF Working Paper., 2005., no 05/153 28 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=888022>.
8. Kasimova G, Abdurasulov M. Maqola / "G'aznachilikda kassali rejalashtirish va byudjet tashkilotlari xarajatlarini to'lash tartibi" 2021 yil.
9. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Treasury-System-Design-A-Value-Chain-Approach-18410>
10. Albassam, B. A. (2020). A model for assessing the efficiency of government expenditure. Cogent Economics & Finance, 8(1), 1823065.

11. Ivanovich, K. K. Public Debt And Its Place In The Macroeconomic Policy Of The Republic Of Uzbekistan. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 15, 157.
12. Khasiani K., Koshima Y., Mfombouot A., & Singh A. (2020). Budget execution controls to mitigate corruption risk in pandemic spending. Fiscal Affairs, 1-9.
13. Kurpayanidi, K. I. (2020). On the problem of macroeconomic analysis and forecasting of the economy. ISJ Theoretical&Applied Science, 03(83), 1-6. Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.03.83.1>
14. Vaxobov. A.V, Malikov T.S. Moliya –T. : “Noshir” 2011-y
15. G.A. Qosimova G‘aznachilik faoliyatini tashkil etish. O‘quv qo‘llanma. Toshkent “IQTISOD-MOLIYA” 2005-y.
16. Ibragimov A.K , Sugirbayev B.B. Byudjet nazorati va auditi T.: “infoCOM.UZ” 2010-y.
17. Qosimova G.A Davlat byudjeti ijrosining Davlat moliyaviy nazorati tizimi T.: “Iqtisod va moliya” 2008-y.
18. Qosimova G.A Davlat moliyaviy nazorati faoliyatini tashkil qilish T.: “iqtisod va moliya” 2005-y.
19. Markaziy bank statistik byulleteni ma’lumotlari.